

is correct delimitation of objective historical invoices from all sorts of rhetorical figures and other emotionally-shaped structures connected with the mythopoetic way of thinking.

УДК 001.891:791

© Олександр Безручко
*професор кафедри кіно-телемистецтва
Київського національного університету
культури і мистецтв,
доктор мистецтвознавства, доцент (Україна)*

© Oleksandr Bezruchko
*Professor of the Cinema and Television Arts dept.
of the Kyiv National University of Culture and Art,
Doctor of Art Studies, Associate Professor (Ukraine)
e-mail: oleksandr_bezruchko@ukr.net*

СПЕЦИФІКА ВИКОРИСТАННЯ АРХІВНИХ ДЖЕРЕЛ СУЧАСНИМИ КУЛЬТУРОЛОГАМИ

У цій статті проаналізовано специфіку використання архівних джерел сучасними культурологами і мистецтвознавцями. Досліджено спільне і відмінне в архівних першоджерелах (рукописах і машинописах) та у редагованих (т. зв. літературно опрацьованих) мемуарах; розглянуто проблематику фактологічних помилок як важливого аспекту використання першоджерел; проаналізовано відмінності в архівних і друкованих спогадах діячів української культури.

Актуальність цього дослідження зумовлена потребою розширенням та поглибленням нових методик та підходів до науково-дослідної роботи сучасними українськими дослідниками у всіх сферах і напрямках науки та мистецтва.

Незважаючи на наукові розвідки В. Горпенка [1], Т. Дерев'янка [2], І. Зубавіної [3], М. Казьмирчук [4], Т. Кохана [5], С. Марченка [6], О. Безручка [7; 8], можна констатувати, що сучасними українськими кінознавцями ще не достатньо приділяється увага методології наукових досліджень.

Радянські мистецтвознавці у своїх наукових дослідженнях користувалися здебільшого надрукованими джерелами. В значно меншому обсязі зверталися до архівних джерел, насамперед із-за складнощів із доступом до деяких архівів і фондів. Після розвалу Радянського Союзу почали відкриватися засекречені відділи і фонди, а почасти й цілі архіви. Це привело до підвищення інтересу до

використання архівних джерел у наукових дослідженнях сучасних українських кінознавців.

В архівах мистецтвознавчого напрямку зберігаються, зокрема, нередаговані рукописні та машинописні спогади видатних митців української культури, які після літературного опрацювання перед публікаціями отримали суттєві розбіжності з оригіналами.

Розглянемо аспект використання у наукових дослідженнях архівних першоджерел та їх редагованих (літературно опрацьованих) похідних. Специфіка обробки архівних джерел така, що часто рукописні спогади надзвичайно важливі, проте викладені настільки кострубатою мовою, що цитувати в так званому «чистому», літературно неопрацьованому вигляді їх неможливо. В якості прикладу можна навести спогади колишньої учениці О. П. Довженка по Житомирському другому вищому початковому училищу (ЖДВПУ) Т. К. Батуренко. Текст спогадів спеціально наводиться без будь-яких граматичних і літературних доопрацювань: «Я “грамотей”, и как я пишу Вы можете судить по моему писанию, образование мое никуда. В 1913 году учитель рисования Довженко Александр Петрович в классе предложил свободную тему рисования» [19, арк. 9].

Не стали виключенням і автентичні спогади кінематографістів. Наприклад, О. Мішурін, на зборах, присвячених пам'яті О. П. Довженка, 14 вересня 1959 року описував своє знакомство із О. Довженком наступним чином: «Довженко з лопатою в руках бігав на територію сучасного саду і копав його, одночасно запрошуючи усіх до цього. В любую вільну секунду, якщо була така заминка, він біг у відкриті ворота і садив дерева, спокушая молодь, комсомольців и усі запалювались цією завзятістю. Усі шли сюди в сад» [10, арк. 5].

А тепер порівняємо з фрагментом спогадів О. Мішуріна, надрукованих у 1984 році: «Черговий кадр фільму було знятий, і освітлювачі попросили перерву, щоб відпочило світло і замінити вуглини. Були розчинені великі двері павільйону, штучне освітлення змінилося теплим осіннім, сонячним, і всі учасники висипали в двір до саду. Сад було посаджений Довженком за допомогою студійних комсомольців минулої осені, а зараз треба було дещо підсадити і на зиму обкопати молоді деревця. Довженко, вийшовши на двір, підхопив лопату і напруженою ходою попрямував у сад» [11, с. 136–137].

Можна побачити, що автентичні і надруковані спогади суттєво відрізняються одне від одного. Ні для кого не секрет, що більшість спогадів редагувалося і буде правитися професійними літераторами або редакторами. І це не зменшує їхній науковий потенціал.

Певна річ, найкращий варіант для академічного дослідження працювати із оригінальними рукописами, проте більшість спогадів у державних (Музей національної кіностудії художніх фільмів Олександра Довженка — машинописні спогади С. Цибульник, В. Іванова, О. Мішуріна та ін.) і приватних (спогади

В. М. Іванова у приватному архіві М. В. Іванова та ін.) архівах збереглося у вигляді літературно опрацьованих машинописів.

Порівнявши автентичний варіант сцени суду, присвяченому несправедливому звільненню оточення О. Довженка під час евакуації Київської кіностудії, у спогадах В. М. Іванова, які зберігаються в приватному архіві М. В. Іванова і Музеї Національної кіностудії художніх фільмів Олександра Довженка [12, арк. 11–12] із таким же фрагментом книги С. Плачинди [13, с. 273] можна побачити, що спочатку йде справжній факт із спогадів В. Іванова, потім три абзаци варіанту розвитку подій Плачинди, потім майже ідентичне відтворення фрази із спогадів Віктора Іванова і знову власна, доволі розгорнута версія подій, які закінчується ідентично першоджерелу.

У даному випадку видно, що епізод книги С. Плачинди дійсно базується на архівних спогадах В. Іванова, тільки сильно доповнений описами С. Плачинди. Таким чином, до літературно доповнених С. Плачиндою архівних спогадів В. Іванова потрібно відноситися хоча й з обережністю, проте як до таких, що дійсно мали місце.

Тим не менш, не виключено, що деякі фрагменти цих спогадів все ж таки не були знайдені в архівних першоджерелах. Це — «Вступ В. Іванова до ВДІКу» і «Перше знайомство із О. Довженком», які не фігурують ні в приватному архіві М. Іванова, ані в Музеї Національної кіностудії художніх фільмів Олександра Довженка.

Крім того, в епізоді «Перше знайомство із О. Довженком» є фактологічна помилка. С. П. Плачинда описав перше знайомство Віктора Іванова із Олександром Довженком наступним чином: «Вікторові повезло: в перший же день перебування на Київській кіностудії побачив у коридорі Довженка ... — От що, Ви ейзенштейнівець, умієте монтувати. Почнете і тут з того, що монтуватимете відзнятий уже фільм для дітей «Право на освіту» [13, с. 277–278].

В даному випадку С. Плачинда помилився — В. Іванов з'явився на Київській кінофабриці раніше, аніж потрібно було перемонтувати вже готовий фільм «Право на освіту». 15 жовтня 1936 року студент Віктор Іванов, як зазначено в особовій справі студента ВДІКу В. Іванова, був «відрахований із складу студентів... як закінчивший теоретичний курс навчання і захистивший дипломну роботу» [14, арк. 1 зв.].

Отже, до О. Довженка В. Іванов з'явився наприкінці жовтня — початку листопаду 1936 року, а фільм «Право на освіту» був запущений у виробництво лише восени 1937 року [15], коли керівництво УРСР доручила зробити декілька агітаційних короткометражних картин, присвячених виборам до Верховної Ради УРСР переважно творчій молоді [16] — «Під прапором Леніна–Сталіна» (режисери М. Тряскін, Б. Левіч), «Право на освіту» (режисери О. Павленко та М. Іванов), «Щасливе дитинство» (режисер М. Володарський), «Як відбувати-

муться вибори» (режисер Я. Воловик), «Виборча система» (режисер П. Павлов) [15].

Розглянемо ще один аспект використання першоджерел — помилки. Люди помилялися і будуть помилятися завжди. Певна річ, коли подія відбулася нещодавно — помилок не дуже багато, але, як видно із редакційної помилки з ім'ям Іванов, від помилок ніхто не застрахований. Якщо ж спогади пишуться через багато років після описуваних подій — кількість помилок суттєво збільшується, у більшості випадків ненавмисно.

Для прикладу можна навести спогади все тіє ж Т. Батуренко: «В 1914 году А. П. Довженко зашел в класс, прощаются уходя на войну... мой отец говорил, что с Довженко А. П. они попали в плен к австрийцам, спали на одной шинели» [9, арк. 2].

У цих спогадах поєдналися долі двох різних людей: вчителя малювання О. Довженка та іншого вчителя, який дійсно уходив на першу світову війну, потрапив у полон до австрійців, і спав на одній шинелі із чоловіком авторки спогадів.

Як це не прикро, але навіть у спогадах усіма шанованих кінематографістів зустрічаються фактологічні помилки. Наприклад, Олексій Мішурін в надрукованих спогадах вважає, що перший набір КДІКу відбувся «тридцять першого року. Олексій (Шопін. — прим. О. Б.) вступає, а Василь (Митько. — прим. О. Б.) «провалюється», але влаштовується там же на роботу в лабораторію» [11, с. 134].

Але ж завдяки опрацюванню архівів відомо, що КДІК було організовано не в 1931, а 1930 році [13, арк. 252], куди згадуваний у спогадах Олексій Шопін дійсно поступив на режисерській факультет саме у 1930 році. Більше того, студент-активіст Шопін брав участь в методичній комісії з режисерської справи, що відбулася 16 листопада 1930 року, на якій доручили «Довженку та Шпіковському скласти програм по дисциплінах режисерської справи для всіх фахів факультету протягом декади» [18, арк. 703].

Наведемо ще один приклад. Першу лекцію Олександра Довженка у КДІКу описали в надрукованих джерелах два колишні студенти Київського кіноінституту — Т. Левчук і Г. Григор'єв. В архіві музею Національної кіностудії художніх фільмів ім. Олександра Довженка зберігаються спогади студентки операторського факультету КДІКу Тамари Мороз-Стрілець «Гордість нашого народу». В її спогадах про першу лекцію О. Довженка в інституті багато схожого, проте існують і деякі відмінності.

Перше — Т. Левчук і Г. Григор'єв описували, що О. Довженко розповідав під час першої лекції про фільм «Земля», а Т. Мороз-Стрілець — «Арсенал»: «Одна з нових об'яв повідомляла, що «завтра — творча зустріч з режисером Олександром Довженком». Після зустрічі — перегляд фільму «Арсенал» [19, арк. 2].

Найбільш ймовірно, що Довженко розповідав про «Землю», оскільки цей фільм, як, до речі і КДІК, було створено у 1930 році. Навколо цього фільму, особливо після фельєтону Д. Бедного «Філософи» точилася жвава суперечка.

У спогадах Тамари Мороз-Стрілець багато цікавих деталей, пов'язаних із специфікою жіночого сприйняття світу: «Ми хотіли якнайкраще зустріти Олександра Петровича. Самі прибирали й прикрашали приміщення... У залі студенти натерли підлогу. Застелили стіл новим кумачем. Порозвішували плакати, привітання та поздоровлення Олександрові Довженку з новим творчим успіхом — фільмом «Арсенал». Все було зроблено старанно, з любов'ю» [19, арк. 2–3].

Отже, спогади про першу лекцію Довженка відрізняються в багатьох деталях, інколи здається, ніби описують різні події.

Помилки припускаються всі люди, тому до будь-яких архівних і друкованих джерел, зокрема спогадів діячів вітчизняної культури, потрібно підходити обережно, аби у наукових дослідженнях відділити правду від нашарувань різного роду помилок і домислів.

Підсумовуючи вищевикладене, можна зазначити, що поставлені наукові завдання виконані: досліджено специфіку використання архівних джерел сучасними українськими науковцями; наголошено на важливості використання архівів у наукових дослідженнях; проаналізовано спільне і відмінне в архівних першоджерелах (рукописах і машинописах) та у редагованих (т. зв. «літературно опрацьованих») мемуарах; розглянуто проблематику фактологічних помилок як важливого аспекту використання першоджерел; досліджені відмінності, пов'язані з особливостями людської особистості та світосприйняття, в архівних і друкованих спогадах діячів української культури.

Тим не менш, перспективи наукових розвідок залишаються великими, оскільки ця робота потребує багаторівневого та міждисциплінарного дослідження сучасними фахівцями з різних галузей наук.

Список основних джерел

1. Горпенко, В. Архітектоніка фільму як авторське висловлювання / В. Горпенко // Українська культура і мистецтво у сучасному державотворчому процесі : стан, пробл., перспективи : тези доп. наук.-практ. конф., [груд. 1999 р.] / ДАКККіМ ; В. Г. Чернець (голова редкол.) [та ін.]. – Київ, 2000. – С. 183–190.
2. Дерев'янку, Т. Музеєві минуло 40 / Т. Дерев'янку // Мистецькі обрії'98 : альманах : наук.-теорет. пр. та публіц. / АМУ. – Київ, 1999. – С. 309–311.
3. Зубавіна, І. Історія українського кіно як поле сучасних наукових досліджень / І. Зубавіна // Мистецькі обрії'2005–2006 : наук.-теорет. пр. та публіц. / Ін-т пробл. сучас. мистец. АМУ. – Київ, 2006. – Вип. 8/9. – С. 464–467.
4. Казьмирчук, М. Кінофотофонодокументи в архівознавстві : навч. посіб. для студ. іст. ф-ту за спец. «Архівознавство» / М. Казьмирчук ; КНУ ім. Т. Шевченка, Іст. ф-т, Каф. архівозн. та спец. галузей іст. науки. – Київ : Інф.-аналіт. агентство, 2009. – 230 с.

5. Кохан, Т. Міжнауковий діалог як засіб аналізу кінопроцесу / Т. Кохан // Вісник ДАККіМ. – 2007. – № 2. – С. 56–62.

6. Марченко, С. Проблеми вивчення історії біографічного фільму: (на матеріалі кількох фільмів з науково-пізнавального історичного кіносеріалу «Невідома Україна») / С. Марченко // Мистецькі обрії'2000 : альманах : наук.-теорет. пр. та публіц. / Ін-т пробл. сучас. мистец. АМУ. – Київ, 2002. – Вип. 3. – С. 213–221.

7. Безручко, О. Архівний пошук як важлива складова наукових досліджень у педагогіці екранних мистецтв / О. В. Безручко // Світ соціальних комунікацій : наук. журн. / Київ. міжнар. ун-т, Донец. нац. ун-т. – Київ, 2011. – Т. 2. – С. 166–169.

8. Безручко, О. Історія і теорія кіноосвіти: специфіка дослідження архівної і мемуарної спадщини митців / О. Безручко // Сучасні проблеми художньої освіти в Україні : зб. наук. пр. / Ін-т пробл. сучас. мистец. АМУ. – Київ, 2009. – Вип. 5 : Музичне мистецтво ХХІ століття. – С. 91–101.

9. Спогади колишньої учениці О. П. Довженка по Житомирському другому вищому початковому училищу Т. К. Батуренко, записані її донькою Ольгою Михайловою // Музей національної кіностудії художніх фільмів ім. О. Довженка. – Фонд О. П. Довженка.

10. Мішурін, О. Спогади на зборах, присвяч. пам'яті О. П. Довженка, 14 вересня 1959 р. / О. Мішурін // Музей театр. муз. та кіномистецтва України (МТМК України). – Архів «Д». – Спр. Р н/доп. 250.

11. Коваленко, М. М. Син зачарованої Десни [Текст] : спогади і статті / М. М. Коваленко, О. О. Мішурін. – Київ : Радянський письменник, 1984. – 275 с.

12. Іванов, В. Спогади 12 вересня 1954 року / В. Іванов // Приватний архів М. В. Іванова.

13. Плачинда, С. П. Олександр Довженко: біографічний роман / С. П. Плачинда ; під заг. ред. Ю. І. Солнцева. – Київ : Молодь, 1980. – 344 с.

14. Копії посвідчень навчальної картки студентів режисерського факультету (типу Академії). Випуск 1938 р. // Архів Всеросійського державного інституту кінематографії ім. С. А. Герасимова. – Карточка Іванова Віктора Михайловича.

15. До виборів Верховної Ради Союзу РСР : [ред. ст.] // Комсомолец України. – 1937. – 1 листопада.

16. Короткометражні фільми – в прокат: [ред. ст.] // За більшовицький фільм. – 1937. – 1 грудня.

17. Листування з ВРНГ СРСР, обласними, крайовими відділами ВУФКУ, кінофабриками про організацію виробничих нарад, підготовку кадрів, створення при кіноінституті в м. Києві робітничого факультету «Українфільму» з денною і вечірньою формою навчання // Центральний державний архів вищих органів влади і управління (ЦДАВО) України. – Ф. 1238. – Оп. 1. – Спр. 193.

18. Листування з кінотехнікумами, інститутом кінематографії, кінофабриками про стан та перспективи підготовки кадрів для української кінематографії, відкриття всеукраїнських курсів сценаристів, забезпечення кінофабрик матеріалом, статистичні відомості про склад кіномеханіків // ЦДАВО України. – Ф. 1238. – Оп. 1. – Спр. 196.

19. Мороз-Стрілець, Т. Гордість нашого народу / Т. Мороз-Стрілець // Музей нац. кіностудії худож. фільмів О. Довженка. – Ф. Довженка О. П.

The specific of the using of the archived sources by the modern culturologiests

In this article investigational the specific of the use of the archived sources the modern culturologiests and art critics. Author investigated a common and excellent in the archived original sources (manuscripts and document printed to the printed typewriter) and in the edited (so-called «literary treated») memoirs; considered the range of problems of the truth of historical facts and errors as an important aspects of the use of original sources; analysed differences in the archived and printed remembrances of the Ukrainian cultural workers.

Специфіка выкарыстання архіўных крыніц сучаснымі культуролагамі

У гэтым артыкуле прааналізавана спецыфіка выкарыстання архіўных крыніц сучаснымі культуролагамі і мастацтвазнаўцамі. Даследавана агульнае і адрознае ў архіўных першакрыніцах (рукапісах і машынапісах) і ў рэдагуемых (т. зв. літаратурна апрацаваных) мемуарах; разгледжана праблематыка факталагічных памылак як важнага аспекту выкарыстання першакрыніц; прааналізаваны адрозненні ў архіўных і друкаваных успамінах дзелячаў украінскай культуры.

УДК 339.9(4/5)

© ***Serdar Yılmaz***

*дацэнт кафедры паліталогіі і міжнародных адносін
Універсітэта Мугла Сітко Кочман (Турцыя),
доктар паліталогіі (міжнародныя адносіны)
Фракійскага ўніверсітэта (Турцыя), магістр
паліталогіі (міжнародныя адносіны)
Вестмінстэрскага ўніверсітэта (Англія)*

© ***Serdar Yilmaz***

*Assistant Professor of the Political Science
and International Relations dept. in Muğla Sıtkı
Koçman University (Turkey), PhD in International
Relations from Trakya University (Turkey),
M.Sc. in International Relations from
the University of Westminster (England)
e-mail: info@serdaryilmaz.com*

**EURASIAN ECONOMIC UNION:
A REGIONAL ECONOMIC HEGEMONY INITIATIVE**

It can be assumed that international relations terminology has not mentioned enough about the significance of the Eurasian Economic Union in territorial as well as in economic terms during a period of growing geopolitical risks and high interdependence between the member countries and the rest. According to Kazakhstan's President Nursultan Nazarbayev, it is truly difficult for states to overcome economic, political and security